

writers, the dynamics of their artistic quest, the evolution of individual style, philosophical deepening and the magnitude of thinking of the one and the other:

Key words: journalism, poetics of the work, mission, articles, essays, education, documentary.

УДК 821.161.2.82-3

Гасвська О.В., к. філол. н.

ФЕМІНІСТИЧНА І ЖІНОЧА ПРОЗА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Наприкінці XIX – на початку XX століття в українську літературу приходять нове покоління митців, серед яких визначну роль відіграють жінки-письменниці – Наталя Кобринська, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко, Дніпрова Чайка, Євгенія Ярошинська та ін. Це покоління ставить жіночу ідею на висоту найбільш відповідальних проблем тогочасної суспільної дійсності. Кінець XIX століття позначений могутнім впливом і поширенням феміністичного руху. Ідеї жіночої емансипації, зокрема матеріальне і духовне визволення жінки, її право на самореалізацію і подолання усталених стереотипів, ставали могутнім фактором модернізації життя, побуту, соціальних і приватних відносин наприкінці XIX століття. Жіноча тематика і феміністичні ідеї широко представлені в творчості зазначених вище письменниць. Загалом, жіноча творчість була одним із найбільших модерністських відкриттів, абсолютно новим в українській літературі явищем. У творах письменниць з'явилися нові героїні, які вже могли розповісти про власні бажання та прагнення. Жінка дістала більше можливостей для само-реалізації, самоствердження.

Ключові слова: фемінізм, жіноча проза, емансипація, героїня, інтерпретація, ідентичність, феміністична теорія.

Тема даного дослідження є актуальною, оскільки в наш час погляди на місце жінки в суспільному житті значно видозмінилися і потребують більш глибокого аналізу та вивчення. Погляди О. Кобилянської, Н. Кобринської, Уляни Кравченко, Дніпрової Чайки, Є. Ярошинської, С. Окуневської за їх життя виглядали майже революційними, сприяли становленню феміністичних позицій не тільки в Україні, але і по всій Європі, оскільки письменниці були учасниками багатьох жіночих форумів у різних країнах. Таким чином, ця тема обумовлена недостатньою вивченістю проблеми феміністичної і жіночої прози означеного періоду.

Сьогодні українська література поповнюється новими феміністичними творами, літературно-критичними працями, автори яких розглядають українську літературу під феміністичним кутом зору, тому виникає потреба переглянути досвід попереднього століття і розглянути твори жіночої прози з урахуванням глибшого гендерного аналізу. Адже в оповіданнях, повістях письменниць кінця XIX – початку XX ст. дуже часто феміністичний аспект залишався майже непрочитаним або прочитаним поверхово.

Теоретичною основою дослідження є феміністична критика, яка дозволяє з'ясувати складне і суперечливе явище українського модернізму з урахуванням емансипаційних тенденцій.

Проблему жіночої творчості, жіночого письма досліджували українські та зарубіжні літературознавці: В. Агєєва, В. Вулф, Т. Гундорова, Н. Зборовська, Л. Луців, К. Мілет, С. Павличко, М. Павлишин, Я. Поліщук, Я. Чайківська, Е. Шовалтер та ін. Їх студії певною мірою проливають світло на окремі проблеми, пов'язані з жіночою прозою кінця XIX – початку XX ст., а узагальнення з даної проблеми відсутні, що й зумовило вибір теми дослідження. Отже, метою статті є розгляд феміністичної і жіночої прози окремих жінок-письменниць кінця XIX – початку XX ст., зокрема творчості Наталії Кобринської, а також висвітлення особливостей жіночого руху в Україні та його впливу на суспільне життя, окреслення головних принципів та цілей цього руху, його взаємодії з іншими прогресивними громадсько-політичними рухами та діями кінця XIX – початку XX століття.

Як відомо, фемінізм – це суспільно-культурний рух, метою якого є надання жінками усіх громадянських прав, боротьба з дискримінацією жінки, відстоювання рівності у правах з чоловіками. Фемінізм був обґрунтований французьким соціалістом-утопістом Шарлем Фур'є у XVIII ст.

Явище фемінізму стало однією з найвпливовіших течій XX століття у європейському контексті. У науковій літературі дане поняття визначається на двох рівнях: з одного боку як широкий суспільний рух за права жінок, або ж феміністичний рух, а з іншого – комплекс соціально-філософських, соціологічних, психологічних, культурологічних теорій, які здійснюють аналіз статусу жінки у суспільстві, або ж феміністична теорія [4].

Історія феміністичного руху нараховує близько двох століть. Вже у XVIII ст., у Франції, Олімпія де Гуж подала до конвенту “Декларацію прав жінок і громадянок” (1791 р.), де, зокрема, говорилося, що якщо жінки мають право виходити на шибену, отже вони можуть виходити на трибуну. Тобто вже тоді фемінізм у Європі набував суспільного розголосу та певного політичного статусу, і про те вже говорилося часто і “голосно”.

Отже, на межі XIX – XX століть фемінізм як суспільний рух набув значного поширення. Ним зацікавилися представники різних мистецьких кіл, особливо жінки, які боролися за фактичну і юридичну рівність з чоловіками. Це було прогресивне явище, яке вплинуло на розвиток мистецтва слова в контексті модерної естетики.

В історії українського культурного процесу кінець XIX – початок XX століття був періодом важливих досягнень, що сприяв формуванню нової української людини, особливо жінки. Коли ж вести мову про літературу даного періоду, то основні художні зміни, в тому числі й фемінізм, були пов'язані з зародженням українського модернізму.

Найяскравіше феміністична концепція виявилася у творчості Лесі Українки, а згодом і в інших жінок-письменниць, які відкинули застарілі погляди народників на розвиток української літератури, прагнучи розширювати її філософський та естетичний потенціал. Завдяки діяльності О. Кобилянської та Н. Кобринської в українську літературу проникали нові форми й структури європейського творчого досвіду. “Жінка, проявивши себе як митець, автоматично потрапляє в ситуацію подвійної вимоги: вона змушена зберігати традиційні ролі – дружини, матері, задовольняти

потребу самореалізації творчої особистості. Одним із дискусійних питань того часу була правомірність / неправомірність виходу жінок із сфери приватної (родина, діти, господарство) в сферу публічну (професійна діяльність, громадські інтереси, творча робота). Патріархальне суспільство не було готове до такої інверсії гендерних ролей, які по суті означали нівеляцію традиційної парадигми суспільства” [3].

Перші паростки жіночої прози бачимо в Олени Пчілки, Ганни Барвінок, Марка Вовчка, а згодом Н. Кобринської, О. Кобилянської, які в своїй творчості, як художній, публіцистичній, так і громадській діяльності найяскравіше втілюють і розвивають ідею українського літературного фемінізму межі століть. Письменниці були феміністками за переконаннями, тому так часто зустрічаємо в їх творах героїнь-феміністок. Скажімо, О. Кобилянська співпрацювала з “Товариством Руських жінок на Буковині”. 1894 року виступила однією з ініціаторок створення цієї феміністичної організації, а в літературі дебютувала як послідовна феміністка. Те саме можемо сказати і про діяльність Н. Кобринської.

Леся Українка та Ольга Кобилянська кинули виклик чоловічій традиції, бо відчували себе спадкоємницями зрілої традиції жіночої літератури, маючи своїми попередницями, як уже зазначалося, Марка Вовчок і Ганну Барвінок, Олену Пчілку та Наталю Кобринську. “Літературний образ жінки XIX століття – “покритки”, “бурлачки”, “повії”, що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед “царівною” і “одержимою духом”. В українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея” [4], – писала Соломія Павличко.

Твори Н. Кобринської “Дух часу”, О. Кобилянської “Людина”, “Царівна” та ін. започаткували український літературний фемінізм, а статті Лесі Українки “Новые перспективы и старые тени (Новая женщина западноевропейской беллетристики)” та Н. Кобринської “Про “Нору” Ібсена” означили початок феміністичного дискурсу в українській літературній критиці.

Сьогодні українська феміністична критика (В. Агєєва, Т. Гундорова, С. Павличко, О. Забужко, Н. Зборовська та ін.) намагається переосмислити попередню літературну традицію в проекції на феміністичну перспективу. В центрі уваги дослідників – творчість Н. Кобринської, О. Кобилянської та Лесі Українки як перших українських письменниць-феміністок.

Проте загалом в українській літературі феміністичний дискурс не вироблений, він знаходиться лише в стадії постановки ключових питань і проблем, які вирішуватимуться в майбутньому і сучасними науковцями, і їх наступниками. В Україні, як зазначає С. Павличко в згаданій праці (“Дискурс модернізму в українській літературі”), основна мета гендерних досліджень – створити науку, яка однаково орієнтуватиметься як на чоловіків, так і на жінок і, враховуючи особливості кожної статі, поставить їх за самозначимістю та реальними можливостями прогресування на одному ціннісному рівні.

Як не дивно, але ідея гендерної рівності спочатку з’являється у працях чоловіків – М. Драгоманова, О. Терлецького, І. Франка як складова ідеї загальнолюдського поступу та національного і соціального визволення. Трохи згодом вона виокремлюється в ідеологічному та теоретичному, а також і в організаційному плані. Боротьба

за гендерну рівність – жіночі права усвідомлюються як складова прогресивних змін суспільства, тісно пов’язана з політичною свободою, ліквідацією соціального та національного гноблення. Організаційною формою такої боротьби стає жіночий рух. Дедологом, організатором і засновником українського жіночого руху вважають Наталію Кобринську. Саме вона засновує першу українську жіночу громадську організацію, скликає і проводить перше жіноче віче, видає альманахи, в яких об’єднує інтелектуальні зусилля жінок не лише західного регіону, а й із різних частин українських земель. Інакше кажучи, наочно демонструє можливість ефективної діяльності, спрямованої на покращення становища жінок, досягнення гендерної рівності за умови активного використання самими жінками наявних у них прав. “Сила К-ої в її наукових і популярних розвідках, у публіцистиці, а не в белетристиці” [1]. Проте, на думку Сергія Сфремова, “поруч публіцистичних праць, дає вона серію гарних нарисів і оповідань (“Задля кусника хліба”, “Ядзя і Катруся”, “Дух часу”, особливо “Виборець”) на бойові для галицького громадянства теми, як жіноча емансипація, нові напрями в громадських настроях і т. п. і вміє зробити це, не переходячи на поле публіцистики, остаючись справжнім художником. У цьому велика заслуга Кобринської” [1, с. 515]. Нею створені привабливі реалістичні образи жінок, які сприймаються як конкретизовані людські характери і яскраві соціальні типи. Критика відзначала як особливу рису творчої індивідуальності Кобринської її уміння тонко відчувати “дух часу”. Так, з приводу оповідання “Дух часу” сама Н. Кобринська писала, що в ньому вона хотіла показати, “як теперішній суспільний лад держить жінку в границях дому і відчуває від загальних справ до того ступеня, що вона не може зрозуміти власних дітей, котрих пориває дух часу. В тім оповіданню виступає також розбрат межі старшим та молодшим у нас поколінням” [2]. Героїня твору пані Шумінська прожила свій вік, як і тисячі таких же жінок. Діти пані Шумінської не виправдали її очікувань і сподівань, а вона так і не змогла зрозуміти їх прагнень і надій, не змогла відчутти прихід нового часу, з його новими віяннями, нового духу часу.

Письменниця увійшла в літературу тонким знавцем жіночої психології, жіночої долі. І вже перший твір засвідчив талант Кобринської, її бажання бачити жінку іншою. “Мушу також замітити, що то перше оповідання, котре я написала, і, гадаю, що може служити за доказ, що у мене були уже ідеї зовсім сформовані, коли взялась за перо [...], догупала-м ся до моїх ідей сама, без помічі мужчин, своїм власним життям й властиво досвідом” [2, с. 402].

Ядзя і Катруся з однойменного твору порушують проблему економічної залежності. Ця тема звучить і в О. Кобилянської, С. Ярошинської, Грицька Григоренка, Дніпрові Чайки. У той час було засновано чимало різних видань: часописів, альманахів тощо. У цих виданнях авторки у своїх публікаціях доходять висновку, що тільки в самостійній праці, в самостійному заробітку жінка може стати більш-менш незалежною. І ці думки письменниці активно пропагували.

Так, Н. Кобринська разом із Оленою Пчілкою, за підтримки І. Франка, видає альманах “Перший вінок”, де окрім них із публікаціями виступили Ганна Барвінок, Олена Грицай, У. Кравченко, Софія Окуневська, Анна Павлик, Климента Попович, Михайлина Рошкевич, Людмила Старицька, Дніпрові Чайка, Леся Українка, Ольга

Франко та інші авторки. Сама Н. Кобринська писала: “Іти крок за кроком, добиватися вищою розвою людства, поборювати ретроградні переконання, доказувати силу і спосібність, дану жінці природою; поборювати свіжі шляхи у будуче” [2, с. 6].

Саме Наталя Кобринська разом із іншими письменницями “на всіх рівнях”, започаткувавши феміністичний рух, підтримувала і вселяла в жіночі душі впевненість у собі, надихала на працю в царині культури, суспільно-політичного життя, з якого жінки того часу фактично були виключені. Вона наголошувала на таких найголовніших завданнях жіночого руху: змагання за індивідуальну й соціальну гідність жінки, за здобуття її прав займати гідне місце в суспільстві, при кожній нагоді доводити її силу й талант, дані природою. Наталя Кобринська писала: “В цій і лежить ціла суть так званої жіночої емансипації, щоби жінка не тільки мала право, але й вміла думати й говорити сама за себе, а не була вічно сугестіована поглядами і думками мужчин; а тому [...] здобувати всі становиська, що в’яжуться з новими, пробиваючими собі дорогу завданнями часу повинно бути цілію стремління жіночого руху” [2, с. 6–7].

Діяльність Н. Кобринської підтримували Іван Франко та Михайло Павлик. І. Франко так оцінював літературну й організаторську діяльність Кобринської: “В Галичині на перший план виступає Наталя Кобринська, що кладе собі метою розврушити наше жіноцтво, працює не тільки на полі белетристики, але робиться також публіцисткою і піонеркою жіночого руху у нас, організовує жіночі товариства, агітує за подавання петицій в цілі розширення жіночої освіти і жіночих прав, нав’язує з жінками інших національностей, з німками і чешками, одним словом, силкується втягнути наше жіноцтво в сферу ідей і інтересів передового європейського жіноцтва” [5, С. 60].

Роль і значення Наталії Кобринської в українському жіночому русі ґрунтовно проаналізовані в фундаментальних дослідженнях Марти Богачевської-Хомяк, Оксани Маланчук-Рибак. Значний інтерес становить і книжка Ірини Книш, яка на сьогодні є досить серйозним дослідженням творчості Н. Кобринської.

Отже, більшість жінок-письмениць кінця XIX – початку XX ст. займалися громадською діяльністю. Поряд із літературними творами вони друкують і публіцистичні праці: “Справи вищої освіти” Грицька Григоренка, “Дещо про ідею жіночого руху” О. Кобилянської, “Чого нам боїтися?” Є. Ярошинської, “Про становище української селянки” Л. Яновської. Разом із Н. Кобринською, О. Кобилянською, Лесею Українкою створюють нові образи жінок-інтелігенток, умови життя яких добре знайомі письменницям. Специфікою жіночої літератури є зосередженість на внутрішніх процесах героїв, що зумовлюється психологією і соціальними обставинами: жінка перебувала у становищі чуттєвого сприйняття дійсності. Авторки змушені компенсувати брак досвіду, зосереджуючись на внутрішніх почуттях, тому жіночий дискурс тяжіє до емоційності, психологізму, сповідальності. Ці риси притаманні майже всій жіночій прозі кінця XIX – початку XX ст. (Ганна Барвінок “Молодича боротьба”, “Перемогла”, “Вірна пара”, “Хатне лихо”, “Нещаслива доля”, “Не було змалку, не було й достатку”; Є. Ярошинська “Золоте серце”, “Адресатка померла”, “Вірна любов”, “Проклятий млин”; Дніпрова Чайка “Чайка”, “Дівчина чайка”; Христя Алчевська “Яблуні цвіли за вікном”, Любов Яновська “Злодійка Оксана”, “Смерть Макарихи”;

Ольга Кобилянська “Царівна”, “Людина”, “Через кладку”, “Меланхолійний вальс”; Наталя Кобринська “Дух часу”, “Задля кусника хліба”, Грицько Григоренко “Наші люди на селі”, Леся Українка “Над морем”, “Помилка”, “Метелик” та ін.).

На прикладах згаданих творів жіночої прози простежується, як твориться образ нової жінки – модерної героїні. Вона ставиться в умови, коли опановує традиційний чоловічий простір: освіта, професія, громадська діяльність, становище в родині – й остаточно намагається не втратити жіночої ідентичності, пов’язаної з родиною, різного роду домашніми обов’язками (чоловік, діти). Так постає новий ідеологічний емансипаційний герой (героїня), який набуває гендерної своєрідності й стає носієм авторської свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Єфремов С.* Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: “Феміна”, 1995. – 688 с.
2. *Кобринська Н.* Вибрані твори / Н. Кобринська. – К.: Дніпро, 1980.
3. *Крупка М.* Українська жіноча проза: дві епохи, дві версії / М. Крупка. – Р.: Видавець О. Зінь, 2008.
4. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К.: Либідь, 1997.
5. *Франко І.* З останніх десятиліть XIX віку / І. Франко. – Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. XV. – С. 60.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2018 р.

Gaevska O.V., PhD.

FEMINIST AND FEMALE PROSE IN THE UKRAINIAN LITERATURE OF THE END OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

At the end of the nineteenth and early twentieth centuries, a new generation of artists came to Ukrainian literature, among which the female writers - Natalya Kobrynska, Olga Kobylyanska, Uliana Kravchenko, Dniprova Chayka, Yevgeniya Yaroshynska and others - play a prominent role. This generation puts the women's idea at the height of the most critical issues of contemporary social reality. The end of the XIX century is marked by the powerful influence and spread of the feminist movement. The ideas of women's emancipation, in particular the material and spiritual liberation of women, her right to self-fulfillment and overcoming of established stereotypes, became a powerful factor in the modernization of life, life, social and private relations in the late nineteenth century. Women's themes and feminist ideas are widely represented in the works of the above mentioned writers. In general, feminine creativity was one of the most modernist discoveries, a completely new phenomenon in the Ukrainian literature. In the writings of writers there were new heroes who could already tell about their own desires and aspirations. A woman has got more opportunities for self-realization, self-affirmation.

Key words: *feminism, female prose, emancipation, heroine, interpretation, identity, feminist theory.*